

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ**

ГОРЛО НАТАЛЯ ВІТАЛІЇВНА

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З КУРСУ
„ОСНОВИ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ”
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ІІІ КУРСУ
ФАКУЛЬТЕТУ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ „ПОЛІТОЛОГІЯ”**

Запоріжжя 2009

Основи політичної регіоналістики: Курс лекцій. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – 41 с.

Укладач Горло Наталя Віталіївна, к.і.н., ст. викладач

Ухвалено на засіданні
кафедри політології
протокол №____3_____
від “20” жовтня 2009 р.
Зав. кафедри політології
к.філос.н., доцент

Ніколаєва Т.Є.

Тема 1. Політична регіоналістика в системі суспільних наук.

План

1. Актуальність вивчення регіону. Об'єкт і предмет політичної регіоналістики.
2. Функції політичної регіоналістики.
3. Зв'язок політичної регіоналістики з іншими науками.
4. Історія становлення політичної регіоналістики.

Література

1. Бусыгина И.М. Политическая регионалистика. – М.: МГИМО, РОССПЭН, 2006.
2. Гельман В., Рыженков С. Политическая регионалистика России: история и современное развитие // Политическая наука современной России: тенденции и развитие. – М.: ИНИОН, 1999.
3. Дергачев В.А., Вардомский Л.Б. Регионоведение. – М.: Юнити-Дана, 2004.
4. Зінько І. Актуальні проблеми регіоналістики як науки // Вісник Львівського університету. Серія “Міжнародні відносини”. – 2001. - № 5.
5. Зуєва В.О. Політична регіоналістика: теоретико-методологічний аналіз // Нова парадигма: Альманах наукових праць. – Запоріжжя, 2002. – Вип. 25.
6. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. – М.: Аспект-Пресс, 2001.
7. Косов Ю.В., Фокина В.В. Политическая регионалистика. – СПб.: Питер, 2009.
8. Медведев Н.П. Политическая регионалистика. – М.: Гардарики, 2002.
9. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К. Знання України, 2005.
10. Сергунин А.А. Проблемы и возможности регионалистики // Полис. – 1994. - № 5.
11. Туровский Р.Ф. Основы и перспективы региональных политических исследований // Полис. – 2001. - № 1.
12. Туровский Р.Ф. Политическая география. – М.-Смоленск: СГУ, 1999.

1. Актуальність вивчення регіону. Об'єкт і предмет політичної регіоналістики.

Політична регіоналістика як новий напрям політичних досліджень виник у 1980-х рр. **Політична регіоналістика** – це субдисципліна політичної науки, яка представляє собою сукупність досліджень макрополітичних процесів на регіональному рівні, специфічних аспектів регіонального управління, відносин між центром і регіонами. Дана субдисципліна вивчає регіон як складне соціально-економічне і політичне утворення.

Актуальність дисципліни пояснюється тим, що останнім часом регіон стає важливим рівнем політичної дії і діалогу, тому що в регіонах національні сили стикаються з місцевими вимогами. Крім того, справжнє розуміння країни можливе тільки при врахуванні регіональних факторів. Наприклад, тяжіння до регіонального розмаїття – у європейців у крові, навіть становлення єдиних держав не згладило відмінностей між регіонами – вони намагаються використовувати їх. Європейці ідентифікують себе не з великою, а з малою

батьківщиною – регіоном. „Мала батьківщина” – захист від знеосіблення. У США склалася парадоксальна ситуація, коли окремі штати дуже відмінні (пуританська Юта і „ігорна Мекка” Невада), і тільки американський федералізм дозволяє їм уживатися в рамках однієї держави. Ще однією причиною, що спонукає до вивчення регіону, є глобалізаційні процеси у світі. Досліджуючи їх, необхідно з’ясувати, як регіони унітарних та федеративних держав намагаються відстояти свою самобутність.

Об’єктом політичної регіоналістики є регіон як природно-історичне та соціально-політичне утворення. Але регіон виступає об’єктом вивчення для багатьох наук, таких як політична географія, регіональна етнографія, регіональна соціологія, регіональне природокористування та інших. Однак тільки політична регіоналістика вивчає проблеми політичного характеру – регіональні політичні культури, політичні режими в регіонах та інші.

Предмет політичної регіоналістики – регіональні соціально-політичні процеси та інститути. Іноді предмет політичної регіоналістики визначають більш широко, через визначення окремих напрямів досліджень:

- 1) становлення регіонів як політичних співтовариств;
- 2) відносини між національним і регіональним рівнями влади;
- 3) макрополітичні процеси на регіональному рівні.

Проблемним залишається питання про **статус** політичної регіоналістики – це окрема наука, складова регіонознавства або субдисципліна політичної науки. Домінує точка зору про належність політичної регіоналістики до політології (політичної науки), тому що політологія надає політичній регіоналістиці категоріальний апарат („регіональні політичні процеси”, „регіональні політичні режими”, „регіональна політична еліта” тощо), а предметом вивчення самої політичної регіоналістики є **політичні** процеси в регіонах.

2. Функції політичної регіоналістики.

Політична регіоналістика як знання, що виникло на потребу теорії й практики, виконує ряд важливих **функцій**, а саме:

Гносеологічна (пізнавальна) – пізнання політичної реальності, з’ясування тенденцій розвитку регіону. Дана функція передбачає пояснення вченими сутності складних політичних процесів, що відбуваються на регіональному рівні.

Прогностична – прогнозування перспектив політичного розвитку регіону, співставлення альтернативних сценаріїв при прийнятті політичних рішень, розрахунків переваг і втрат при прийнятті того чи іншого політичного рішення у регіоні.

Діагностична – моніторинг реальної політичної дійсності в регіонах з метою виявлення потенційних суперечностей (між регіональними політичними партіями, політичними елітами тощо) або проблем.

Організаційно-управлінська функція (прикладна) – обґрунтування необхідності створення або ліквідації певних регіональних політичних інститутів, розробка оптимальної моделі управління соціально-політичною

сферою країни, прийняття ефективних управлінських рішень, у тому числі тих, що стосуються вирішення регіональних політичних конфліктів.

Інструментальна – вдосконалення методів вивчення політичних процесів в регіонах і розробка нових методів і методик дослідження.

3. Зв'язок політичної регіоналістики з іншими науками.

Поява політичної регіоналістики, обумовлена потребами практичного суспільно-політичного життя, була неможлива без поєднання базових принципів політичної науки і регіонознавства (регіонології). Саме тому ці науки сформували базу політичної регіоналістики: **політологія** формує знання про регіональну і центральну владу, регіональні політичні процеси і інститути. Теорія політики аналізує місце і політичне значення регіону як елемента політичної системи. **Регіонознавство (регіонологія)** досліджує специфіку регіонів планети.

Регіональна економіка вивчає вплив рівня економічного розвитку регіонів і відмінностей в економічних потенціалах регіонів на політику регіонів.

Політична географія розглядає вплив ландшафту і клімату регіону на статус і політичну могутність регіону.

Політична регіоналістика відображає конкретну історичну реальність, чим і обумовлений тісний зв'язок з історією. У центрі уваги **історичної науки** постає історичний досвід регіонального політичного розвитку. Зокрема, з плином часу змінюються кордони, їх статус тощо.

Тісним є зв'язок з **політичною конфліктологією**, адже на рубежі XX – XXI століть практично всі перманентні конфлікти мають регіональний характер. У рамках політичної регіоналістики розглядаються міжетнічні конфлікти, пов'язані досить часто з низьким територіальним статусом регіону.

Політична психологія розглядає регіони, для населення яких характерні спільність типу мислення, поведінки і стереотипів, тобто вивчаються ментальні процеси в регіонах. Політична регіоналістика має зв'язок з **етнопсихологією**, яка вивчає специфіку менталітету народів, розглядає, як етнічні особливості націй впливають на ефективність політичних перетворень в регіонах. **Регіональна антропологія** вивчає вплив родових якостей населення того чи іншого регіону на особливості політичної поведінки і політичної культури.

Територіальне право досліджує повноваження органів влади різного рівня, юридичне розмежування сфер компетенції між регіональним і центральними рівнями влади.

4. Історія становлення політичної регіоналістики.

Політична регіоналістика як субдисципліна політичної науки є відносно молодого галуззю знань. Зародження політичної регіоналістики пов'язують з появою у 1960-1970-х рр. у країнах Західної Європи праць з регіональної економіки (Ж.-Р. Будвіль, Л. Давон, Г. Річардсон, Е. Гувер, Ж. Паелінк, Дж. Емерсон). Предметом вивчення у монографічних дослідженнях було державне регулювання регіонів на основі ринкових механізмів і структур. У 1980-х рр. інтерес до регіонального політичного життя значно виріс у зв'язку з

загостренням соціальних і етнічних протиріч у Західній Європі. Ще однією важливою причиною інтересу до регіону були процеси євроінтеграції, що розпочалися на рубежі 1950-1960-х рр., що вимагало вивчати більш уважно проблеми відсталих регіонів. У США витoki політичної регіоналістики пов'язують з початком будівництва автодоріг у 1950-х рр., коли потрібно було дати оцінку попиту на транспортні потужності в різних регіонах.

Остаточно політична регіоналістика оформилася як субдисципліна політичної науки у 1980-х рр., коли наукова спільнота визначила специфіку даного напрямку досліджень, його важливе функціональне призначення, що дозволяло забезпечувати потреби теорії й практики.

У вітчизняній науці інтерес до регіону виник давно, у 1860-ті рр., під час проведення Великих реформ (Земської, Міської). У наступні десятиліття обговорювалися наслідки реформ, з'явилася багато досліджень з питань місцевої і земської політики. Успішно розвивалися земська статистика і бібліографія, тобто опис частин російської імперії носить переважно енциклопедично-довідковий характер, як наприклад, „Опис земств за 40 років” (1909-1911). Першу спробу створити „теорію провінції” зробив Лохвицький у 1864 р. у книзі „Губернія”. Автор запропонував співвідносити ступінь розумового і матеріального багатства губерній з достатністю урядових установ на число жителів і станом шляхів і засобів зв'язку. На його думку, російські провінції є штучним утворенням, на відміну від англійської „історично-побутової” провінції. Батьком вітчизняної політичної регіоналістики є А. Градовський, який докладно вивчав проблеми децентралізації, самоуправління, у своїх працях розвив діалектичне тлумачення співвідношення державного і суспільного начал у самоуправлінні.

Загалом на початку ХХ ст. земська проблематика виділилася в окрему самостійну наукову дисципліну. Проте земська традиція була перервана революцією. В СРСР регіональних політичних досліджень не було, елементи територіально-політичної організації суспільства розглядалися як ланки управлінського механізму. У 70-80-х рр. ХХ ст. розвивалося територіальне розміщення виробничих сил. Процеси регіоналізації, розвитку місцевого самоуправління викликали інтерес до цих питань. Але за відсутності політологічних традицій вивчати політичні процеси в регіонах почали представники різних галузей, у зв'язку з чим виділяють три джерела політичної регіоналістики:

1) *політична географія зарубіжних країн* – вчені-географи вивчали електоральну поведінку в регіонах, застосовували кількісні методи, мали добрий просторовий розподіл показників. Багато запозичили із західної політичної географії – концепція С. Роккана „структура розколу” та інші. Однак їх методологічна база була недостатньою для виявлення соціальних інтересів.

2) *радянське державне будівництво* – спеціалісти з юридичних інститутів створювали прикладні розробки в області федералізму і конституційного права, що спричинило згодом до появи юридичної регіонології. Юристи принесли чіткість правових підходів, використовували порівняльні і історичні методи

дослідження, але їхні праці часто відрізнялися за ангажованістю, політичною сервільністю.

3) *територіальне управління економікою* – дослідження регіональної економіки представляли собою прикладні розробки.

Однак залучення до дослідження регіональних політичних процесів представників різних наук не призвело до утворення нових методологічних підходів, внаслідок чого сучасна політична регіоналістика залишається еклектичною, не має стійких термінів, підходи досить розмиті, представники різних дисциплін мають досить відмінні погляди на регіональний розвиток.

У Росії політична регіоналістика розвивається паралельно на столичному та регіональному рівнях, до того ж у столиці кращим є матеріальне забезпечення досліджень, більш сильні зв'язки з зарубіжними науковцями. Регіональні вчені досліджують досить вузькі проблеми розвитку власного регіону. Такій ситуації загалом сприяє гіперцентралізація суспільного життя. Пріоритетними питаннями у Росії є: аналіз електоральних політичних процесів (Л. Смирнягін), вивчення регіональних еліт (А. Магомедов), дослідження федеративних відносин (автори з регіонів виступають прибічниками асиметричних федеративних відносин, столичні – за централізацію державної влади).

В Україні політична регіоналістика розвивається переважно в рамках вузівських наукових шкіл. „Мозковим центром” регіонознавчих студій є Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України. Українські вчені досліджують проблеми формування регіональної ідентичності (Л. Нагорна), регіоналізму та регіоналізації (С. Римаренко, Т. Татаренко), регіональних політичних культур (А. Мальгін). Періодично відбуваються наукові конференції з проблем політичного регіонального розвитку.

Тема 2. Теоретико-методологічна база політичної регіоналістики.

План

1. Підходи до визначення поняття „регіон”.
2. Методологічні підходи, що використовуються у політичній регіоналістиці.
3. Рівні наукового дослідження регіону. Методи дослідження регіональних політичних процесів.

Література

1. Барзилов С., Чернышев А. Регион как политическое пространство // Свободная мысль. – 1997. - № 2.
2. Бусыгина И.М. Политическая регионалистика. – М.: МГИМО, РОССПЭН, 2006.
3. Гельман В., Рыженков С. Политическая регионалистика России: история и современное развитие // Политическая наука современной России: тенденции и развитие. – М.: ИНИОН, 1999.
4. Дергачев В.А., Вардомский Л.Б. Регионоведение. – М.: Юнити-Дана, 2004.
5. Зінько І. Актуальні проблеми регіоналістики як науки // Вісник Львівського університету. Серія “Міжнародні відносини”. – 2001. - № 5.

6. Зуєва В.О. Політична регіоналістика: теоретико-методологічний аналіз // Нова парадигма: Альманах наукових праць. – Запоріжжя, 2002. – Вип. 25.
7. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. – М.: Аспект-Пресс, 2001.
8. Косов Ю.В., Фокина В.В. Политическая регионалистика. – СПб.: Питер, 2009.
9. Медведев Н.П. Политическая регионалистика. – М.: Гардарики, 2002.
10. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К. Знання України, 2005.
11. Сергунин А.А. Проблемы и возможности регионалистики // Полис. – 1994. - № 5.
12. Туровский Р.Ф. Основы и перспективы региональных политических исследований // Полис. – 2001. - № 1.
13. Туровский Р.Ф. Политическая география. – М.-Смоленск: Издательство СГУ, 1999.
14. Федерализм. Энциклопедический словарь. – М.: Инфра-М, 1997.

1. Підходи до визначення поняття „регіон”.

Термін „регіон” виник порівняно недавно, довгий час йому передував термін „провінція”, поняття, що, на думку багатьох науковців, має відтінок неповноцінності, у той час як термін „регіон” є більш нейтральним. Ставлення до регіону як природно-історичного та соціокультурного простору пройшло еволюцію. У кінці XIX ст. ставлення до нього було негативним, тому що французький та італійський регіоналізм розглядалися як загроза національній єдності. У першій половині XX ст. регіональна проблематика стає основною. Процес становлення регіону як важливого фактора політичного життя відбувався під впливом трьох факторів: 1) посилення нерівномірності економічного розвитку регіону і поява феномену „депресивного регіону”; 2) культурна гомогенізація у Західній Європі і, відповідно, намагання кожного регіону відстояти свою самобутність; 3) європейська інтеграція і зміцнення регіонального виміру.

Хартія регіоналізму, прийнята у 1988 р., розглядає **регіон** як гомогенний простір, що формується на основі таких критеріїв, як: фізико-географічна спільність, етнічна, мовна, конфесійна, культурна спільність, спільне минуле, спільне господарських структур.

Американська дослідниця Енн Маркузен визначає **регіон** як територіальне співтовариство, що історично склалося, яке має фізичне, соціоекономічне, політичне середовище, просторову структуру. Регіон займає проміжне положення між іншими крупними територіальними одиницями – містом і державою-нацією. Місто – особлива форма поселення, функції і структура якої не залежать від розташування, у той час як нація – особливий тип регіону, що має політичний суверенітет.

Бенедикт Андерсон розглядав **регіон** як уявне відкрите співтовариство, до того ж один регіон відрізняється від іншого за стилем уяви.

Представники різних наук мають власні визначення регіону, що враховують специфіку кожної науки. Існує **геополітичне розуміння** регіону, коли цей термін відносять до цілої геополітичної зони, тобто групи країн, пов'язаних між собою більше, ніж з іншими країнами. **Культурно-філософське розуміння** полягає у тому, що регіон розглядається як особливий мікрокосм (переважно маються на увазі регіони всередині країни). Для **географічного розуміння** регіону більш важливою ознакою є однорідність фізичного середовища. **Юридичне тлумачення** регіону – це розуміння регіону як особливої адміністративно-територіальної одиниці. **Економічна наука** розглядає регіон як територію, що має чітко виражену спеціалізацію і господарську цілісність.

Політична наука визначає **регіон** як особливу соціально-політичну систему, при цьому не ігнорує таких ознак регіону, як історико-культурна та фізико-географічна спільність. З-поміж багатьох визначень виділимо два:

1. **Регіон** – певна територія країни або кілька сусідніх країн з більш-менш однорідними природними умовами і характером розвитку виробничих сил, з особливою соціальною інфраструктурою і своєрідністю соціально-політичних умов.
2. **Регіон** – відносно самостійна політична система з достатньо широкою політичною компетенцією, яка охоплює одну чи декілька областей (земель, провінцій, суб'єктів федерації) однієї чи кількох країн або об'єднання кількох сусідніх держав, що зберігають свою незалежність, які з певного кола питань мають спільні повноваження і характеризуються спільною історико-культурною, економічною, географічною, політичною та іншою специфікою.

Фактично регіон як співтовариство, що склалося історично, може не співпадати з регіоном як адміністративно-територіальною одиницею і „пересікати” його кордони. Наприклад, історико-культурний регіон Швабія займає частину територій двох федеральних земель – Баварії і Баден-Вюртемберга. В Україні – історико-культурний регіон Галичина включає в себе Львівську, Івано-Франківську і велику частину Тернопільської області.

Російські вчені виходять з того, при дослідженні регіону треба визначитися з методологічним навантаженням даного поняття, у зв'язку з чим виділяють два тлумачення:

1. регіон як **рівень** політичних відносин – розглядають зв'язок і взаємовідносини регіону з центром, вивчають соціальні аспекти політики, пов'язані з участю населення у політичному житті регіону. Також дане розуміння регіону орієнтує дослідника на вивчення менталітету жителів регіону.
2. регіон як **суб'єкт** політики – вивчають функціонування і повноваження інститутів влади і управління, зокрема, досліджують особливості регіональної еліти.

2. Методологічні підходи, що використовуються у політичній регіоналістиці.

На формування теоретико-методологічної бази політичної регіоналістики великий вплив мали три підходи:

- а. політико-географічний і геополітичний
- б. політико-історичний
- с. соціально-політичний

1. **Політико-географічний і геополітичний підходи** базуються на співставленні політичного, економічного, культурного потенціалів державного і регіонального співтовариств. У рамках цих підходів під регіоном розуміється об'єднання кількох держав. Ф. Ратцель пояснював ключові процеси, що відбуваються в державах/регіонах, з позиції визнання їх прагнення до територіальної експансії, яка призводить до поглинення слабких і дрібних регіонів. Сучасні тенденції регіонального політичного розвитку визначала територіальна експансія і колонізація (кінець XV – друга половина XX ст.).

2. **Політико-історичний** – орієнтує на вивчення генезису регіональних співтовариств, аналізує процес формування природних і штучних кордонів. В рамках підходу існує теорія „єдиного поля” С. Джонса, за якою формування територіально-політичної системи включає п'ять етапів: 1) виникнення ключової ідеї; 2) прийняття політичного рішення; 3) рух людей, товарів, капіталів, ідей; 4) поява „поля напруги”, в якому співвідношення політичних сил, що виступають „за” або „проти” ключової ідеї, змінюється від точки до точки; 5) формування політико-територіальної одиниці.

Даний підхід дозволяє виявити причини виникнення політичних проблем.

3. **Соціально-політичний підхід** – допомагає з'ясувати фактори, які впливають на формування стабільних і стійких соціальних і політичних систем. В рамках підходу розглядається взаємозв'язок між фактором віддаленості периферії від центру і ступенем її відсталості. Чим вищий економічний потенціал регіону, тим сильніші у ньому прояви центробіжних тенденцій. У рамках підходу створена *теорія економіста Б. Родмана*: на території кожної держави є точка, де об'єкти можуть більшою мірою реалізувати свої функції. Ця точка називається „локальний оптимум”. Якщо об'єкт знаходиться поза точкою, на нього діє „тиск місця”. Під дією цієї сили рухомі об'єкти переміщуються, а менш рухомі адаптуються або зникають. На основі даної теорії було з'ясовано, що в регіоні є ядро (центр), з якого керується все життя. *Теорії Д. Істона, Г. Алмонда* лягли в основу вивчення регіональних соціосистем, які мають такі елементи, як регіональні органи влади, органи місцевого самоврядування, регіональні партії, регіональні еліти.

3. Рівні наукового дослідження регіону. Методи дослідження регіональних політичних процесів.

Методологія дослідження регіону включає в себе *три рівні* вивчення проблеми:

1. дослідження відбувається з врахуванням провінційної ментальності і способу життя, що дає уявлення про принципи взаємовідносин влади і населення,

обумовлені специфікою місцевої **регіональної культури**. Аналізуються механізми тиску влади на громадську думку, характер відносин лідера, еліти з населенням регіону. Розглядаються політико-психологічні аспекти панування і підкорення. На цьому рівні використовується *порівняльно-історичний і соціопсихологічний методи*, які дозволяють вивчати субкультуру регіону, менталітет жителів, їх ставлення до подій, що відбуваються у країні. Можна використовувати *соціологічні методи* збору інформації.

2. Регіон аналізується як суб'єкт політики і розглядається як **цілісна система**. Використовуються такі методи, як *порівняльний, історичний, системний*. *Порівняльний метод* дозволяє співставити економічні показники розвитку регіонів. *Системний* орієнтує на розгляд регіону як системи, що складається з багатьох підсистем – економічної, політичної, культурної, соціальної. Найбільш динамічною є економічна складова, найменш піддається змінам менталітет. *Історичний метод* застосовується у випадку, якщо досліджується конкретний регіон на предмет політичної стабільності, а для цього потрібно зробити історичний екскурс і дізнатися, наскільки стійка регіональна система в моменти економічних і політичних криз, яка її здатність до регенерації.

3. Аналіз **відносин** регіону з іншими суб'єктами політики. Використовується *порівняльний метод* для з'ясування специфіки даного регіону порівняно з іншими. *Структурно-функціональний метод* розглядає регіональні проблеми кризь функції підсистем: економічної, політичної, соціальної, культурної.

Політична регіоналістика користується багатьма методами і підходами, з-поміж яких виділяють:

1. **загальнонаукові** – соціологічний підхід, структурно-функціональний аналіз, системний підхід, біхевіоралізм, інституціональний підхід, етнокультурологічний підхід (вивчення особливостей менталітету, політичних традицій, поведінки різних етнічних груп і територіальних співтовариств), порівняльний аналіз, історичний підхід (вивчення історичного розвитку різних регіональних культур і етносів, їх політичних інститутів і норм).

2. міждисциплінарні:

Прогнозування – з'ясування альтернатив, термінів і наслідків розвитку подій в регіоні.

Статистичні методи – аналіз статистичних даних, що представлені у формалізованій формі. Статистичний аналіз застосовується в електоральних дослідженнях і пов'язаний найчастіше з обробкою результатів голосування. Застосувати ці методи для вивчення інших аспектів регіонального життя дуже складно, тому що в умовах динамічного політичного процесу важко встановити систему показників і змінних.

Ігрові методи – визначення оптимальної стратегії політичної діяльності.

Case-study – вивчення окремих сценаріїв регіонального розвитку. Цей метод передбачає опис окремих випадків, що у країнах пострадянського простору є домінуючим, а в країнах Заходу цей метод використовується для емпіричної перевірки відповідних теорій.

Моделювання – схематична імітація регіональних політичних процесів.

Тема 3. Регіоналізм і регіоналізація.

План

1. Сутність і види регіоналізму.
2. Регіоналізація і причини регіоналізації в Західній Європі.
3. Моделі регіоналізації в країнах Європи.
4. Особливості регіоналізму і регіоналізації в Україні.

Література

1. Береза А.В. Регіоналізм та регіоналізація: проблема теорії і практики // Трибуна. – 2006. - № 11-12.
2. Горло Н.В. Моделі регіоналізації в західних країнах і в Україні: порівняльний аналіз // Грані. – 2009. - № 3.
3. Данилевич И.В. Автономизация Испании // Полис. – 1995. - № 5.
4. Казанская Г.В. “Особый случай” корсиканской автономии // Полис. – 1995. - № 5.
5. Макарычев А.С. Федерализм и регионализм: европейские традиции, российские перспективы // Полис. – 1994. - № 5.
6. Павличук Е.И. Федеральная реформа Бельгии // Полис. – 1995. - № 5.
7. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2005.
8. Римаренко С. Регіоналізм та регіоналізація: питання типології // Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. – К.: ІППЕНД, 2008. – Вип. 40.
9. Сергунин А.А. Регионализация России: роль международных факторов // Полис. – 1999. - № 3. – С. 76-88.
10. Татаренко Т.М. Регіоналізм і його інтеграційний потенціал // Нова парадигма: Альманах наукових праць. – Запоріжжя, 2002. – Вип. 25. – С. 73-80.
11. Ушакова Ж.С. Основні підходи до дослідження регіоналізму як об'єктивного процесу сучасної світової політики // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – 2009. – Вип. 19. – С. 317-324.
12. Федерализм. Энциклопедический словарь. – М.: Инфра-М, 1997. – 288 с.

1 Сутність і види регіоналізму.

Регіоналізм – явище, що тлумачиться сучасниками дослідниками як стратегія регіональних еліт, спрямована на створення у регіоні більш сильних і дефективних політичних і адміністративних структур з метою прискореного розвитку регіону. У той же час регіоналізм спрямований на розширення елітою своїх прав. Значено вужче визначення регіоналізму пов'язує його з різноманітністю регіональних ландшафтів на території національної держави.

Мета регіоналізму – 1) отримання користі внаслідок використання переваг природного територіального поділу сучасних суспільств; 2) розширення політичних прав регіону.

Регіоналізм виконує стабілізуючу функцію, тобто він згладжує протиріччя між центральними і регіональними органами, допомагає знайти компроміс між

ними. Сучасний регіоналізм втратив орієнтації, засновані на протистоянні центру. Сучасні вчені тлумачать регіоналізм у той же час як результат політичного торгу між національними і регіональними елітами.

Регіоналізм має нейтральний характер по відношенню до проблеми єдності країни, тому що він залежить від інших факторів: історія, рівень розвитку регіону, політична культура. Але регіоналізм може досягти крайніх проявів і перейти у сепаратизм.

Складові елементи регіоналізму:

1. регіональні ідентичність, регіональна самосвідомість (як передумови);
2. суспільно-політичні рухи за втілення вимог в життя – одиничні, масові, більш-менш радикальні;
3. його результати в регіоналізації – визнання регіону повноправною формою організації суспільства, перерозподіл влади між центральним і регіональними рівнями на користь останнього.

Регіоналізм є основою для федеративних відносин, а федералізм – базою для політико-правового оформлення регіоналізму. Але регіоналізм може існувати і як самостійне явище.

Види регіоналізму:

В залежності від характеру вимог, що висуваються місцевою елітою:

1. культурний – вимоги культурної автономії – розвиток культури, релігія, викладання рідною мовою;
2. економічний – артикуляція економічних інтересів (тарифи, податки);
3. політичний – вимога змінити існуючу систему повноважень і компетенцій.

В залежності від ініціативної групи:

1. аутентичний (національний) – якщо вимоги висувають всі представники етнічної групи (Шотландія, Корсика, Ельзас).
2. неаутентичний – політична мобілізація населення мала, регіоналізм виступає як маргінальна ідеологія окремої групи інтелектуалів (Уельс, баски у Франції).

2. Регіоналізація і причини регіоналізації в Західній Європі.

Регіоналізація – процес перерозподілу владних компетенцій, передача функцій від національного на регіональний півець, поява нових інститутів, що відповідають новій роді регіонів.

Регіоналізація відбувається внаслідок кризи держав-націй – влада „перетікає” до регіонів, формуються наднаціональні утворення, у той же час влада національних держав передає частину повноважень у регіони.

Основні фактори регіоналізації:

1. *глобальні процеси* – в умовах глобалізації влада регіонів заявляє про самобутність регіонів;
2. *геополітичні фактори* – географічне положення регіону, кліматичні ресурси, історія, інфраструктура;
3. *економічні фактори* – внаслідок розвитку прикордонного економічного співробітництва окремі регіони мають особливий статус;

4. *культурно-релігійні фактори* – особливий статус мають регіони, які відрізняються належністю до різних конфесій.

Основні причини регіоналізації в Західній Європі:

1. потреба у вирішенні культурно-історичних проблем (за Г. Алмондом, країни Західної Європи представляють європейсько-континентальний тип політичних систем);
2. проникнення інтеграційних процесів у компетенцію регіонів;
3. держави-нації хочуть вижити в умовах наростання економічних, екологічних, політичних проблем, а тому відходять від підходу „зверху”, перекладають частину повноважень на регіони;
4. модернізація політичної системи, яка завжди спирається на особливі національні традиції;
5. центральний уряд має інші проблеми, які переважають його спротив „напору” регіонів.

Регіоналізація має важливе значення, оскільки скорочує дистанцію між елітами і громадянами.

В англосаксонських країнах регіоналізація має назву **деволюція**.

Процеси регіоналізації відбуваються у багатьох країнах світу, тому що державне керівництво зацікавлене в оптимізації взаємодії органів центральної влади і влади в адміністративно-територіальних одиницях. Вирішення цієї проблеми досягається багатьма шляхами, одним з яких є поглиблення територіальної децентралізації, тобто чітке розділення повноважень між центральним урядом і регіонами. Однак територіальна децентралізація жодним чином не передбачає відокремлення регіону від держави (сецесії).

3. Моделі регіоналізації в країнах Європи.

Сучасна політична регіоналістика виділяє у країнах Європи п'ять моделей регіоналізації: 1) адміністративна; 2) регіоналізація через існуючі органи місцевого самоврядування; 3) регіональна децентралізація; 4) регіональна автономія; 5) регіоналізація через федеральні утворення (держави-члени) .

Адміністративна регіоналізація передбачає, що розширення повноважень регіону відбувається під контролем центральної влади. У цьому випадку органи регіональної влади підпорядковані центральному уряду і відповідають за економічний розвиток регіону. Наприклад, у землях Німеччини органи влади провінції мають повноваження з планування в межах регіону. Така модель регіоналізації прийнята також у Греції, Португалії, Болгарії, Великобританії, Швеції, Естонії, Литві, Словаччині, Словенії.

Ще одна модель регіоналізації реалізується через надання існуючим органам місцевого самоврядування повноважень з метою підтримки регіонального розвитку спільно з центральним урядом (Данія, Фінляндія, Ірландія, деякі землі Німеччини, Румунія, Угорщина).

Регіональна децентралізація передбачає створення нового рівня самоврядування, який має власні або делеговані повноваження, свій бюджет (Франція, Уельс, Польща, Чехія). Така концепція регіоналізації записана в Конституції Португалії, але фактично там спостерігається централізоване

вирішення проблем регіону. У Франції у 1972 р. за законом були створена система регіональних рад. Спершу в ради входили депутати парламенту і представники органів місцевого самоврядування, а з 1986 р. почали відбуватися вибори в ради. Регіональні ради мають у своєму віданні сфери освіти і професійного навчання, екології, розробляють програми економічного і регіонального розвитку. Регіональні ради не порушують прав департаментів і комун, і в цілому мають менше значення, ніж органи самоврядування. Однією з причин цього є значення рад як адміністративного рівня, без гарантованого Конституцією статусу. Політики намагаються бути представленими в органах місцевого самоврядування, тому що це більш престижно, а не в органах влади регіонів. Загалом регіональна децентралізація спостерігається у тих державах, де регіони є не досить сильними.

Регіональна автономія передбачає, що регіональна влада отримує значні законодавчі і управлінські повноваження від центру. Ця модель регіоналізації спостерігається в Іспанії, Італії, Великобританії. У 1978 р. нова Конституція Іспанії закріпила право за регіонами на власне управління і широку інституціональну і законодавчу автономію. Це право реалізували всі історичні регіони, тому зараз там існує 17 автономних співтовариств, у 1983 р. Конституційний суд країни назвав Іспанію „державою автономій”. В Італії у 2001 р. було внесено поправку в Конституцію, за якою регіональним асамблеям надали право залишкової законотворчості і право втручатися у питання спільного законодавства.

Регіоналізація через федеральні утворення (держави-члени) можлива у тому випадку, якщо федеральні одиниці перебирають на себе економічні функції. Дана модель регіоналізації реалізується за умови виразно проявленого регіоналізму. В США, які є симетричною федерацією з рівноправними суб'єктами, регіоналізація має назву “симетрична деволуція”. Кожен штат отримує однаковий об'єм повноважень. Фактично симетрична деволуція не є гарантією того, що у подальшому принципово неможливі будь-які конфлікти між штатами, тому що більш розвинені в економічному відношенні штати можуть наростити свій потенціал, що надалі порушить рівновагу і баланс між штатами.

4 Особливості регіоналізму і регіоналізації в Україні.

В Україні існує адміністративно-територіальний поділ на області, райони, міста, райони у містах, селища і села. На кожному рівні створені органи місцевого самоврядування. Оскільки в Україні під регіоном розуміють адміністративно-територіальні одиниці першого порядку – області, можна стверджувати, що регіональна влада представлена такими органами місцевого самоврядування, як обласними радами. Обласні ради за Конституцією України затверджують програми соціально-економічного розвитку областей і контролюють їх виконання, затверджують обласні бюджети.

Інтереси українських регіонів пов'язані у першу чергу з економічним розвитком регіонів. Враховуючи важливу роль економічних процесів, можна стверджувати, що на процеси регіоналізації в Україні більшою мірою

впливають внутрішні фактори. Відмінності в економічному розвитку регіонів докладно досліджують Р. Павленко і О. Вітер, які називають чинниками розколу нації нерівномірне розташування економічних потужностей, неефективну бюджетну і практично відсутню регіональну політику, внаслідок чого рівень життя населення в регіонах значно відрізняється, формуються негативні стереотипи у регіонів-“донорів” і регіонів-“реципієнтів”. Відомо, що у промислових регіонах України існує незадоволення державною політикою асигнувань з бюджету держави на розвиток цих областей та тим, що гальмується бюджетна самостійність східних і південно-східних регіонів. Однак в Україні є особливість, пов’язана з тим, що регіони, які мають схожі проблеми, не об’єднуються. Для українських регіонів характерний стан “регіональної автаркії”, яка проявляється перш за все в економічній сфері. База економічної автаркії була сформована в період економічного спаду, коли регіони вдавалися до вимушеної політики самозабезпечення, одним з наслідків якої стала монополізація регіональних ринків в інтересах місцевих товаровиробників.

Проте відмінності між українськими регіонами пролягають не тільки у економічній площині, але й в культурній. Є суттєві відмінності в культурно-ціннісних орієнтаціях населення східних і західних областей України, пов’язані в першу чергу з проблемою самоідентифікації, з різними підходами до оцінки власної мови, культури, історії. У той же час є багато чинників, що мають вагу для інтеграції суспільства, наприклад, спільні економічні проблеми. Недаремно багатьма дослідниками констатується такий факт, що за наявності надто різних критеріїв самоідентифікації у населення різних регіонів консолідація народу України можлива у першу чергу на соціально-економічних засадах.

Отже, в Україні наявна особлива модель регіоналізації, пов’язана з тим, що вона поєднує елементи декількох моделей, що склалися в західних країнах: 1) існують органи місцевого самоврядування (обласні ради), на які за Конституцією покладено повноваження щодо регіонального розвитку (модель регіоналізації через існуючі органи місцевого самоврядування); 2) регіональна автономія (конституційний статус Автономної республіки Крим); 3) наявний надмірний контроль центральних органів державної влади над діями регіональної влади (модель адміністративної регіоналізації). Хоч формально обласні ради й представляють регіональний рівень влади у владній вертикалі, проте за умови контролю з боку центральної влади говорити про елементи регіональної децентралізації (політичної регіоналізації) немає підстав. Проте, на думку С. Римаренка, адміністративна регіоналізація в Україні може розвинутися у регіональну децентралізацію.

Для України найбільш оптимальною може стати модель регіоналізації, яка передбачає поступове подальше розширення повноважень регіонів при збереженні цілісності держави. Очевидно, в унітарній державі регіоналізація неодмінно потребує виконання державою важливих контрольних і наглядових функцій. Крім того, в Україні це необхідно з багатьох причин: перехідний період, кризовий стан економіки, становлення демократії. Необхідно, щоб був баланс державних заходів – з одного боку, впровадження більш оптимальної

системи фінансового розподілу, з іншого боку, здійснення регіональної політики із дотриманням принципу солідарності й допомоги відсталим регіонам. У віддаленій перспективі можливий перехід до регіональної децентралізації, що більшою мірою, ніж інші моделі, відповідає реалізації регіональних інтересів. Розширення процесу регіоналізації в Україні сприятиме подальшому поглибленню демократизації нашого суспільства.

Тема 4. Сучасний федералізм і федерації.

План

1. Федералізм як принцип політичного життя. Співвідношення понять “федералізм” і “федерація”.
2. Дуальний і кооперативний федералізм.
3. Структурні характеристики федерацій. Класифікація федерацій.
4. Політичні процеси в регіонах – суб’єктах федерації.
5. Новітні тенденції у розвитку федералізму.

Література

1. Брезгулевская Н.В. Виды федерации и модели федерализма // Правоведение. – 2005. - № 3.
2. Гущериев М.С. Федерация и регионы: правовые, экономические и социально-политические аспекты взаимодействия // Социально-политический журнал. – 1997. - № 2.
3. Захаров А.А. Федерализм и глобализация // Полис. – 2002. - № 6.
4. Карапетян Л.М. К вопросу о “моделях” федерализма // Государство и право. – 1996. - № 12.
5. Каспэ С.И. Суррогат империи: о природе происхождения федеративной политической формы // Полис. – 2005. - № 4.
6. Кинг П. Классифицирование федераций // Полис. – 2000. - № 5.
7. Сухонос В. Форма державно-територіального устрою: класифікація постіндустріальної епохи // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 1.
8. Фадеева А. Федералистская модель Европейского Союза // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. - № 6. – С. 24-34.
9. Хенкин С.М. Федерализм: опыт российский и зарубежный // Полис. – 2005. - № 2.
10. Цуканов А.Л. Федерализм: глобальный подход к проблеме // Полис. – 2004. - № 2. – С. 179-182.
11. Чиркин В.Е. Модели современного федерализма: сравнительный анализ // Государство и право. – 1994. - № 8-9.
12. Элейзер Д.Дж. Сравнительный федерализм // Полис. – 1995. - № 5.

1. Федералізм як принцип політичного життя. Співвідношення понять “федералізм” і “федерація”.

Актуальність порівняльного дослідження федералізму дуже висока. Федералізм – не тільки ефективний спосіб управління, але й відповідна політична поведінка учасників, спосіб вирішення конфліктів.

Термін “федералізм” походить від латинського *foedus*, що значить “згода”. Основою для політичного принципу федералізму стала т. зв. федеральна теологія, що зародилася в рамках католицької соціальної теорії. Федералізм базується на таких засадах, як згода, довіра, співпраця, партнерство, компроміс. Як **політичний принцип федералізм** фіксує відносини між центральними та регіональними органами влади, що побудовані на основі поділу влади і наявністю права на самоуправління для різних груп і територій. За висловом Р. Уоттса, сутністю федералізму як нормативного принципу є взаємопроникнення єдності і децентралізації в один і той же час. У сучасних федераціях виконується принцип “єдність у багатоманітності”, тобто єдність – спільні цілі, єдиний політичний і економічний простір, а багатоманітність – багатство методів і засобів реалізації політики, враховуючи особливості регіону.

Щодо *співвідношення понять “федералізм” і “федерація”* не існує єдиної точки зору. Перший підхід визначає їх як не тотожні, тобто федералізм – і політичний принцип, і політична ідеологія, а федерація – описове поняття, що позначає конкретне втілення принципу федералізму. Другий підхід започаткував Д. Елейзер, який виходить з того, що федералізм і федерація – дескриптивні поняття, що відрізняються масштабами. Федералізм позначає тип політичної організації, а федерація – найбільш поширений підвид федералізму. На думку І. Бусигіної, принцип федералізму тією чи іншою мірою проявляється у багатьох державах – федеративних, унітарних, конфедеративних.

У сучасному світі принцип федералізму проявляється і на наднаціональному рівні. Наприклад, Євросоюз – федеративне утворення з лозунгом “єдність у багатоманітності”. Таким чином, визнається цілісність різних частин ЄС, їх автономія.

2. Дуальний і кооперативний федералізм.

Федералізм як політичний принцип тлумачиться у рамках двох концепцій. **Дуальний федералізм** передбачає, що обидва рівні влади – і федеральний, і регіональний – мають свої джерела легітимації, автономію у сфері юрисдикції, при цьому зберігається чітка ієрархія. Існує інше розуміння даної концепції – в основі федеративного союзу лежить союз двох націй – англоканадці і франкоканадці у Канаді. Природа федерації пояснюється як діархія (двовладдя). В США чітко діляться функції між національним і регіональним рівнями влади, відносини між штатами конфедеральні, всі виступають рівними. Концепція **кооперативного федералізму** робить акцент на співробітництві, взаємодії, взаємозалежності федерації та її суб’єктів. Дана модель федералізму реалізується у двох формах – вертикальне і горизонтальне співробітництво. Кооперація по горизонталі передбачає створення міжрегіональних об’єднань, по вертикалі – утворення федерально-регіональних органів, що спільно вирішують однопорядкові питання. Така модель федералізму реалізована у Німеччині, де організовані наради міністрів федерації і земель. Однак у Німеччині противники кооперативного федералізму вважають, що ця концепція вирівнює фінансово різні землі і життєві умови по всій території, але вона

вичерпала себе і не дає змоги розвиватися економічно сильним землям. На противагу даній концепції висувають концепцію **конкурентного федералізму**, яка не заохочує утриманські настрої бідних східних земель.

3. Структурні характеристики федерацій. Класифікація федерацій.

1. Верховенство писаної Конституції, поправки в яку вносяться за згодою всіх суб'єктів федерації;
2. Дві структури управління (федеральна і регіональна), що забезпечує баланс влади і управління між рівнями федерації. У федерації суверенітет розділений між федерацією і суб'єктами федерації;
3. Формальний конституційний розподіл законодавчих і виконавчих повноважень і державних ресурсів між двома рівнями влади, що гарантує певним регіонам автономію. У федераціях політичне життя повинне базуватися на принципі субсидіарності – делегування регіональною владою у центр тільки тих повноважень, які неможливо вирішити на регіональному рівні; до компетенції центру належать ті питання, які суб'єкти федерації не можуть вирішити самостійно.
4. Забезпечення представництва регіональних інтересів всередині федеральних інститутів, звичайно у формі другої (верхньої) палати парламенту;
5. Посередник (у формі суду/референдуму) для вирішення суперечок між рівнями влади;
6. Інститути і процедури для забезпечення співробітництва в областях спільної компетенції.

Виділяють **договірні і конституційні федерації**. Договірна федерація формується “знизу догори”, на основі згоди між регіонами, що входять у федерацію (США, Швейцарія, танзанія). Суб'єкти федерації мають більш високий рівень політичної автономії. Конституційні федерації формуються при сильному впливі влади (Німеччина, Індія, Мексика, Пакистан). Відмінності між двома видами федерацій доволі умовні, елементи договірного процесу і конституційного врегулювання можуть розвиватися паралельно.

Розрізняють **федерації симетричні і асиметричні**. Для симетричних федерацій характерна рівноправність суб'єктів федерації, як правило, вони виникають знизу. Асиметричні федерації можуть мати різні форми: а) поряд з суб'єктами федерації є інші територіальні утворення (наприклад, в США є штати і асоційовані члени – залежні території США – Пуерто-Ріко, Гуам, Східне Самоа та інші); б) федерація включає тільки суб'єкти, які мають різний статус (Російська Федерація, де є області, республіки, атономні округи, автономна область); в) іноді особливий статус мають резервації для корінного населення.

Кожний вид федерації має переваги і недоліки. Симетрична федерація більш стабільна, але асиметрія краще відповідає об'єктивним відмінностям між регіонами. Ідеальних симетричних федерацій немає, будь-яка має приховану асиметрію.

Існують федерації, утворені за **територіальним** або **національно-територіальним принципом**. Територіальний підхід не враховує етнічний фактор, а національно-територіальний передбачає, що кордони суб'єктів федерації співпадають з кордонами розселення етносів. Але як територіальний підхід може викликати надмірну централізацію, так і акцентування етнічного фактора може підірвати єдність країни.

4. Політичні процеси в регіонах – суб'єктах федерації.

Для підтримки федералізму повинна існувати міцна партійна система. В стабільних федераціях діють т. зв. “інтегровані партії”, в рамках яких співробітничать політики різних рівнів. Ці партії створюються за ініціативою знизу, потім на їх базі формуються загальнофедеративні партії. Такі партії є в США та Німеччині. В Канаді таку систему побудувати не вдалося, ще у 1930-х рр. почався конфлікт між Квебеком і Онтаріо та західними провінціями, які перебували під впливом більш сильних. Західні провінції почали піднімати питання про рівний статус, але ліберали і консерватори їх не підтримали. Як наслідок, почали формуватися нові партії, які руйнували інтегровану систему – Партія соціального кредиту в Альберті і Національний Союз у Квебеку. Потім з'явилися партії, які беруть участь тільки у виборах на федеральному рівні., таким чином зв'язок між партійною політикою федерального і регіонального рівнів був перерваний.

У кожному регіоні може формуватися власний політичний режим. Науковці вбачають зв'язок між федералізмом як формою державного устрою і демократичним політичним режимом. За висловом Т. Джефферсона, федералізм – територіальна форма демократії. Створюючи систему “стримань і протидій”, федералізм підтримує демократію. Але прямої залежності немає, тому що федеративний устрій створює умови для демократії, але вони не є гарантією того, що демократія настане. Готовність суспільства до федеративних відносин свідчить про його готовність до демократії, і навпаки.

Регіони представляють свої інтереси у парламенті федерації. Є різні принципи формування верхньої палати парламенту, що виражає інтереси суб'єктів федерації. Основні способи формування других палат:

1. Депутати обираються прямим голосуванням всього населення держави (США, Швейцарія, Бразилія);
2. Депутатів обирають у легіслатурах суб'єктів федерації (в Австрії федеральна рада формується парламентом, виходячи з принципів пропорційного представництва в залежності від численності населення землі);
3. Депутати призначаються урядом суб'єктів федерації, федеральним урядом або главою держави (Німеччина, Канада).
4. Може діяти змішана система, коли частина членів “палати регіонів” може обиратися населенням, а інша частина – призначатися (Бельгія, Індія).

Регіональна влада реалізує повноваження, визначені за згодою з центральною владою. Різними способами ведеться розмежування предметів ведення федерації і її суб'єктів.

1. Конституція встановлює тільки компетенцію федерації, всі інші питання вирішують суб'єкти федерації (колишні Югославія, Чехословаччина).
2. Конституція чітко вказує компетенцію суб'єктів федерації (культура, освіта) – дуже рідко.
3. Конституція встановлює дві сфери компетенції – федерації і її суб'єктів (Швейцарія, Канада, Аргентина). В окремих випадках перераховуються дії, які центральна влада не може застосувати стосовно суб'єктів федерації.
4. Конституція закріплює сфери компетенції федерації, суб'єктів федерації і сферу спільної компетенції (Індія);
5. Конституція перераховує тільки дві сфери компетенції – федеральна і сумісна (Пакистан, Нігерія).

5. Новітні тенденції у розвитку федералізму.

Спостерігається розширення застосування федеративної форми державного устрою, у тому числі формування федерацій з раніше заданими властивостями. Федерація найкращим чином відповідає сучасній світовій тенденції – паралельний розвиток процесів централізації і децентралізації. Окремі федерації свідомо використовують принцип асиметрії для прискореного розвитку частин федерації і більш точного врахування місцевих і регіональних особливостей. Більшого поширення набувають неформальні форми взаємовідносин федерації і суб'єктів. Суб'єкти федерації краще пристосовуються до умов глобалізації, тому що її автономні регіони легше адаптуються. Більше уваги приділяють “незрілим” федераціям, які не мають всіх ознак федеративних держав.

Тема 5. Регіональна політика.

План

1. Сутність і принципи регіональної політики.
2. Цілі, завдання і структура регіональної політики.
3. Інструменти регіональної політики.
4. Особливості регіональної політики в Україні.

Література

1. Регіональна політика та механізми її реалізації / За ред. М.І. Долішнього. – К., 2003. – Розділ 3. Зарубіжний досвід формування та реалізації регіональної політики.
2. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / За ред. С.Г. Варналія. – К., 2005.
3. Чужиков В. Модернізація регіональної політики в ЄС // Економіка України. – 2008. - № 3, 4.

4. Симоненко В. Регіональна політика: системний підхід // Економіка України. – 1996. - № 6.
5. Поліщук К. Державна регіональна політика: європейський досвід // Людина і політика. – 2002. - № 1.
6. Луцишин Н. Формування інституційної структури регіональної політики в країнах Європи // Регіональна економіка. – 2004. - № 3.
7. Заржицький О. Правові засади регіональної економічної політики // Право України. – 2001. - № 4.

1. Сутність і принципи регіональної політики.

Кожна держава має регіони, що відрізняються за багатьма показниками: наявністю сировинних ресурсів, щільністю населення, якістю природних ресурсів, станом соціальної сфери та ін. Відмінності носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. *Об'єктивні фактори* – просторова нерівномірність природних ресурсів. *Суб'єктивні фактори* – безпосередня діяльність людини по освоєнню заселених територій, увага держави до цих територій.

У світовій практиці регіони ділять на:

Депресивні – раніше успішно розвивалися, тепер – у занепаді.

Регіони в стані стагнації – мають низькі або нульові темпи розвитку.

Піонерні – відбувається освоєння нового виробництва.

Унікальні – з неповторними специфічними умовами або проблемні (Крим, Ольстер).

Процвітаючі.

Стабілізувати розвиток регіонів і забезпечити макроекономічну рівновагу у державі покликана регіональна політика.

Існує декілька підходів до визначення сутності **регіональної політики**.

1. Сфера діяльності держави з управління політичним, економічним і соціальним розвитком країни в регіональному аспекті, що передбачає використання особливих соціально-економічних програм, спрямованих на вирішення проблем регіонів, на вирівнювання їх соціального і економічного рівнів (розуміння регіональної політики в країнах пострадянського простору, є найбільш поширеним тлумаченням).
2. Сукупність державних заходів по досягненню просторово-виробничої рівноваги національного господарства, по оптимізації розміщення економічної діяльності на території (*вузько – як економічна політика, таке розуміння притаманне країнам Заходу*).
3. Регіональна політика, що проводиться регіонами, - це заходи з метою забезпечення збалансованого розвитку всіх елементів регіону з врахуванням місцевих умов. Державна регіональна політика забезпечує дієздатність місцевої регіональної політики.

В Україні визнано такі принципи державної регіональної політики:

1. поєднання (збалансоване) загальнонаціональних інтересів і інтересів регіону;
2. законодавче забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики;

3. всебічне врахування економічних, екологічних, природних, історичних умов регіонів;
4. необхідність поступового зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення порівнянних стандартів у регіонах;
5. партнерство – налагодження співробітництва між органами державної влади та органів місцевого самоврядування;
6. об'єктивність – поточні завдання повинні розкривати пріоритетні напрями загальнонаціональної стратегії соціально-економічного розвитку і відповідати реальним можливостям ресурсного забезпечення заходів щодо їхнього вирішення.

В Євросоюзі регіональна політика має важливе значення і слідує таким **принципам**:

1. партнерство, узгоджене вирішення проблем регіонів – створено структурний фонд, кошти з якого йдуть на розвиток найменш розвинених територій при контролі за їх витратами;
2. комплементарність – субсидії мають взаємодоповнюючий характер, тобто у країні повинна бути національна програма розвитку регіону, а субсидія є додатковим джерелом;
3. узгодженість регіональної політики ЄС і країн-членів ЄС (щоб пріоритети інтеграції країн Європи не суперечили задачам економічної політики країни);
4. обмін інформацією між державами, щоб забезпечити чіткість виконання національних програм розвитку регіонів.

2. Цілі, завдання і структура регіональної політики.

Регіональна політика у кожній державі реалізує певні конкретні цілі, але можна визначити **загальні цілі**:

1. створення і зміцнення єдиного економічного простору і забезпечення економічних, правових, соціальних основ державності;
2. відносно вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів;
3. пріоритетний розвиток регіонів, що мають важливе стратегічне значення для держави;
4. максимальне використання ресурсних особливостей регіону;
5. запобігання забрудненню навколишнього середовища.

Основні завдання державної регіональної політики:

1. глибше вивчення і оцінка природного, наукового, економічного потенціалу регіону;
2. розробка правових і економічних механізмів використання цього потенціалу;
3. розвиток підприємництва, підвищення зайнятості населення, наповнення місцевих бюджетів;
4. зміцнення економічної інтеграції регіонів;
5. забезпечення здатності органів місцевого самоврядування і територіальних громад самостійно вирішувати питання соціально-економічного розвитку (у межах, визначених законодавством);

6. налагодження міжнародного співробітництва у сфері регіональної політики, розвиток транскордонного співробітництва.

Структура регіональної політики: за напрямками реалізації регіональну політику ділять на *соціальну, промислову, аграрну, екологічну, гуманітарну, науково-технічну*.

Соціальна політика, у свою чергу, включає політику соціального захисту, житлову, демографічну, рекреаційну, політику зайнятості. Гуманітарна – етнічна, культурна, освітянська, міжконфесійна. Економічна – бюджетна, податкова політика, розміщення продуктивних сил.

Кожна політика має свої завдання. Наприклад, реалізація гуманітарної політики передбачає забезпечення духовного розвитку суспільства, поліпшення його морального стану і здоров'я. Науково-технічна політика спрямована на сприяння розвитку інноваційної діяльності, виробництво науково-місткої продукції. Завданням соціальної політики є підвищення добробуту і задоволення потреб життєдіяльності всього населення, послаблення соціальної напруженості.

3. Інструменти регіональної політики.

Інструменти регіональної політики – це способи і засоби, які держава використовує для вирішення регіональних проблем: податкові пільги, кредити, державні замовлення.

У країнах Євросоюзу використовують два основні інструменти:

А. Державне регулювання доходів регіональних бюджетів – розділення податків між рівнями влади і забезпечення регіонів однаковими ресурсами. Склалися три підходи у вирішенні проблеми:

1. кожен рівень влади встановлює і збирає свої податки, тобто є декілька рівнів податків (незалежних) – федеральний, суб'єктів федерації, місцевий. Підприємці платять визначені податки в кожен бюджет (Швейцарія, частково Росія).

2. в рамках певного виду загальнодержавного податку є кілька ставок, що самостійно встановлюються різними рівнями влади, тобто підприємці платять один і той же податок одночасно в різні бюджети за різними ставками, і таким чином у бюджети різних рівнів одночасно надходять однойменні види податків (США, частково Росія).

3. нормативний поділ між бюджетами різних рівнів доходів від конкретних видів податків, які збираються за одними ставками по всій території країни. Розподіл здійснюється в певній пропорції, в місцевий бюджет нараховується частка доходу, яка може бути зібрана на цій території. В Німеччині податок на додану вартість ділиться між федерацією, землями і територіальними общинами у пропорції 42,5%:42,5%:15%, а корпораційний податок – між федераціями і землями у пропорції 50%:50%.

Реальні бюджетні системи держав комбінують ці підходи.

Б. „Політика вирівнювання” – політика перерозподілу бюджетно-податкових потоків з метою підтримки відсталих регіонів (де наявні низькі

темпи соціально-економічного розвитку, постраждали внаслідок природних лих тощо).

США – За ст. 8 Конституції Конгрес призначає витрати тільки на „загальний добробут США”, що перешкоджає прямому перерозподілу коштів на користь штатів. Оформлення субсидій для штатів є довготривалою юридичною процедурою. Субсидії з федерального бюджету покривають 20 – 30% розходів штатів.

Німеччина – виходять з норми податкових надходжень на одну людину в бюджеті земель. Землі, у яких цей показник вище норми, перераховують кошти іншим землям, де цей показник низький, причому перерахування йде „напрямую”, минаючи федеральний бюджет.

Австралія – 80% податків надходить у федеральний бюджет. Субсидії штатам надаються з цього бюджету. Характерний жорсткий контроль за витратами штатів.

Швейцарія – політика вирівнювання довго не проводилася у зв'язку зі специфікою податкової політики: федеральна влада збирає митні податки і деякі акцизи. Практично всі податки збирають кантони. Вирівнювання йде стихійно за рахунок міграції населення.

4. Особливості регіональної політики в Україні.

Україна – регіональна політика формується за рахунок діяльності місцевих органів влади. Її напрями – регулювання бюджетної системи і політика вирівнювання. **Бюджетна система** – сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, врегульована нормами права. Бюджетна система базується на таких принципах:

- 1) *єдність бюджетної системи* – єдина правова система і єдине регулювання бюджетних відноси;
- 2) *самостійність* – державний бюджет України не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади АР Крим та органів місцевого самоврядування – і навпаки;
- 3) *збалансованість* – баланс надходжень і витрат;
- 4) *цільове використання бюджетних коштів* – на цілі, визначені бюджетним призначенням.

Місцевий бюджет – бюджет органів місцевого самоврядування (територіальної громади). В Україні кожен місцевий бюджет має **власні і регульовані доходи**. **Власні** – формуються на території, підвідомчій місцевим органам влади (15-25%). **Регульовані** – доходи, що розподіляються між різними рівнями бюджетної системи (75-85%).

Наприклад, прибутковий податок з громадян – в обласні бюджети надходить 25%, а надходження від місцевих лотерей – у повному обсязі (100%).

Спостерігаються елементи **політики вирівнювання**, за якої значна частина доходів областей надходить у державний бюджет і далі розподіляється між регіонами. Для регулювання доходів бюджетів існує механізм **міжбюджетних трансфертів** – кошти, які безоплатно передаються з одного бюджету в інший.

Види міжбюджетних трансфертів – 1) **субвенція** на здійснення програм соціального захисту; 2) **дотація** вирівнювання місцевим бюджетам – як з боку держави, так і обласних рад (для сілрад).

Однак в Україні теорія фінансового вирівнювання слабо розроблена. Асигнуваннями з державного бюджету незадоволені промислові східні і південно-східні регіони. У цілому регіональна політика не згладжує протиріччя між регіонами, тобто області замикаються у собі, вони конкурують, але не зближуються.

Тема 6. Регіональна ідентичність і регіональна політична культура.

План

1. Сутність і структура регіональної ідентичності.
2. Передумови формування регіональної ідентичності.
3. Регіональна політична культура і умови її існування.
4. Особливості регіональних політичних культур в Україні.

Література

1. Белецкий М.И., Толпыго А.К. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины по данным социологических опросов // Полис. – 1998. - № 4.
2. Диковська Г. Інтегративна ідеологія: конфронтаційні лінії та смислові тотожності між Сходом та Заходом України // Визвольний шлях. – 2007. - № 8.
3. Кононов І. Донбас та Галичина: регіональні авто- та гетеростереотипи і соборність України // Визвольний шлях. – 2007. - № 8.
4. Коржов Г. Регіональна ідентичність Донбасу: генеза і тенденції розвитку за умов суспільної трансформації // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4.
5. Макеев С., Патракова А. Региональная спецификация социокультурных различий в Украине // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. - № 3.
6. Михальченко М. Українська регіональна цивілізація // Політичний менеджмент. – 2003. - № 1.
7. Михальченко М. Цивілізаційна чи ціннісна розколотість України? // Політичний менеджмент. – 2006. - № 6.
8. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. – К., 2008.
9. Стегній О.Г. Регіональний чинник розвитку політичної культури населення України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. - № 3.
10. Томенко М.В. Підсумки парламентських виборів в Україні (політичні орієнтації і надання переваг електорату) // Політична думка. – 1998. - № 2.

1. Сутність і структура регіональної ідентичності.

Регіональна ідентичність – ключовий елемент конструювання регіону як соціально-політичного простору. Ідентичність – співвіднесення своїх цінностей і переконань з цінностями населення певного регіону.

Регіональна ідентичність – притаманне мешканцям певного регіону відчуття єдності співтовариства, яке викликане спільністю економічних інтересів, соціальних орієнтацій, культурних пріоритетів. Це ідентичність середнього рівня самоідентифікації, що займає проміжне положення між локальною і національною ідентичністю. Регіональна ідентичність яскраво виражена, якщо є загроза з зовні і протистояння у системі „ми-вони”.

Регіональна ідентичність має три елементи:

1. **когнітивний** – громадяни повинні знати про існування свого регіону, його географічні кордони. Потрібно знати про сусідні кордони, щоб їх відокремити.
2. **аффірмативний** – набір емоцій відносно свого регіону і уявлення про те, як регіон забезпечує рамки для спільних емоцій і почуття солідарності.
3. **інструментальний** – регіон використовується як база для соціальної і політичної мобілізації населення і колективної діяльності. Інструментальний елемент розвивається на базі перших двох і проявляється в особливій політичній культурі населення (перш за все, в електоральній) та в оформленні регіональних партій і рухів.

Тобто політичний регіоналізм може бути визначений як вираження регіональної культури, яка склалася в силу розвитку інструментального аспекту регіональної ідентичності.

Російський вчений В. Гельман розглядає інструментальний аспект регіональної ідентичності, тобто не її значення саме по собі, а ступінь, у якому вона слугує інструментом політичної мобілізації населення. Він запропонував розглядати політичну ідентичність як результат стратегії політичних акторів, які можуть перетворити різні ідентичності у „порядок денний”. Це втілюється в особливій „політиці регіональної ідентичності” – діяльність регіональних еліт з управління інформаційним середовищем з метою створення у споживачів інформаційних потоків у регіоні та поза ним бажаного уявлення про регіон.

2. Передумови формування регіональної ідентичності.

Розвиток регіональної ідентичності передбачає наявність трьох передумов:

1) **географічний фактор** – віддаленість від центру (ступінь периферійності), або відмінності між макрорегіонами країни по лінії Північ-Південь або Схід-Захід. Наприклад, італійські ліги відображають поділ країни на Північ-Південь.

2) **культурні (культурно-історичні)** – регіональна ідентичність може бути вкорінена в особливій регіональній історії, традиціях, міфах, мові, релігії, регіональній літературі, музиці, фольклорі.

На цій основі будуються регіональні ідентичності європейських етнічних регіонів. Почуття належності до однієї культури є потужним каталізатором солідарності населення регіону.

Курт Дуге зробив спробу оцінити релевантність культурних передумов для оформлення регіональних політичних рухів.

1. Політичні рухи, де культурні передумови замають рівне місце наряду з іншими (Уельс, Каталонія, Бретань, Країна Басків);
2. Політичні рухи, де культурні передумови відіграють другорядну роль (Нормандія, Баварія, Сицилія, Шотландія);
3. Політичні рухи, де культурні передумови відіграють вирішальну роль (Північна Фризія);
4. Політичні рухи, де культурні передумови не відіграють важливу роль (Північна Англія).

3) Регіональна ідентичність може складатися під впливом **факторів соціально-економічного характеру**, тобто корінитися в міжрегіональних диспропорціях у рівнях соціально-економічного розвитку. У цьому випадку політичні вимоги висуваються як сильними регіонами стосовно пристосовницьких інтересів з боку слабких, так і слабкими регіонами з приводу недостатньої уваги до них. Але регіональна ідентичність, заснована на соціально-економічному аспекті, може мати негативний характер, тобто бути направленою на пошук зовнішнього ворога (центр, інші регіони).

Найчастіше культурні та соціально-економічні передумови поєднуються, наприклад, Корсика – бідний регіон Франції з особливою культурою та історією.

Але наявність вираженої регіональної ідентичності, перш за все культурно-історичного характеру, не є гарантією для регіонального успіху і прискорення темпів соціально-економічного розвитку регіону. Краще розвиваються регіони, в яких присутній усвідомлений загальний економічний інтерес. У цьому випадку створюються політичні інститути, які конструюють регіональну ідентичність. Наприклад, штучний регіон Рона-Альпи у Франції розвивається більш успішно, ніж традиційні регіони Півдня Італії.

3. Регіональна політична культура і умови її існування.

У наш час для розвитку регіону дуже важливими є не тільки історичні традиції і фольклор, але й нові елементи: культура демократичної участі, соціальна стабільність тощо. Таким чином у кожному регіоні складається особлива регіональна політична культура.

Політичну культуру вивчало багато авторів, які у своїх дослідженнях охопили весь спектр проблем культурного розвитку різних соціальних груп.

Політична культура – система відносно репрезентативних переконань, уявлень, установок свідомості і моделей поведінки індивідів і груп, сформовані історично. Ці елементи політичної культури проявляються у безпосередній діяльності суб'єктів політичного процесу, чим забезпечується відтворення і подальша еволюція політичного життя на основі спадковості.

Регіональна політична культура – субкультура національної політичної культури, яка відповідає регіональній стратифікації суспільства; це сукупність політичних норм, цінностей, політичної поведінки населення певного регіону.

У 1963 р. вийшла у світ книга американських вчених Г. Алмонда і С. Верби „Громадянська культура”, яка представляла собою дослідження про соціальну стабільність і демократію. У 50-60-х рр. ХХ ст. термін „політична культура”

використовувався досить часто. У 1966 р. Д. Елейзер дослідив культуру американських штатів і прийшов до висновку, що кожен штат представляє один з різновидів політичної культури – індивідуалістська, традиціоналістська, моралістська. Три різновиди культур по-різному дивляться на задачі уряду, характер політичної боротьби і політичну участь.

1. Моралістська (пуританська) – Нова Англія – всі члени суспільства працюють на досягнення спільної мети.
2. Традиціоналістська – Південь – держава сприймається як патерналістська система інститутів.
3. Індивідуалістська – Середньоатлантичні штати – поширені цінності індивідуалізму, населення вкрай різноманітне.

Мета дослідження регіональної політичної культури – конструювання психосоціального профілю регіону. В середині національної політичної культури можуть бути локальні і регіональні політичні культури, які відрізняються від національної. Національна політична культура може перекривати існуючі регіональні політичні культури або ж виступати амальгамою різних культур. Регіональні політичні культури постійно змінюються, швидкість змін більша, тому що регіон – відкрита система.

Умови існування:

1. Регіон як територіальна цілісність і територіальна спільнота людей, яка займає цю територію (носії регіональної політичної культури);
2. розвинена регіональна ідентичність, регіональні інтереси і цінності;
3. спільний історичний і політичний досвід, етноконфесійний склад населення регіону;
4. соціально-економічний профіль, своєрідність природних умов і географічного положення регіону.

4. Особливості регіональних політичних культур в Україні.

Диференціація регіонів України здійснюється за економічним, культурно-історичним та культурно-політичним критеріями. В основі цієї регіональної диференціації лежать ментальність, традиції і устрої, що склалися в ході багатовікової історії.

Сучасна політична наука виділяє три макрорегіони України, кожен з яких має історичні регіони.

Західна Україна – з XIV століття була пов'язана переважно з Польщею, саме тут була створена та класична версія українського націоналізму, яку спробували розповсюдити останніми роками на всю країну.

Галичина: Львівська, Івано-Франківська і велика частина Тернопільської області. Історично це найбільш колонізований регіон.

Волинь: Волинська, Рівненська, північ Тернопільської і захід Житомирської області. Більш пов'язана з Росією історично.

Буковина – Чернівецька область. Тут проживає активна румунська меншина.

Закарпаття – регіон, історично пов'язаний з Угорщиною. Тут сформувався особливий місцевий національний рух – русинський.

Центральна Україна – найбільш невизначений з погляду геополітичної і культурної орієнтації регіон України, який багато в чому не дає сформуватися чіткій межі протистояння «двох Україн» і якоюсь мірою рятує єдність країни.

Поділля: Хмельницька і Вінницька області, а також північ Одеської. Його можна визнати найбільш близьким до Західної України регіоном, проте на нього чимало впливає близькість з причорноморськими територіями України.

Правобережна Україна: схід Житомирської, захід Київської, а також Черкаська і Кіровоградська області.

Лівобережжя: схід Київської, Полтавська і Чернігівська області. Регіон, історично тісно пов'язаний з Росією, але з сильною автономістською традицією.

Слобожанщина: Сумська і Харківська області. Найбільш тісно пов'язаний з Росією регіон.

Весь **Південний Схід** України неофіційно носить історичне ім'я Новоросії. Виникла вона в кінці XVIII століття у зв'язку з перемогами Російської імперії над Кримським ханством і пов'язаним з цим заселенням слов'янами степового Причорномор'я.

Донбас: Донецька і Луганська області. Регіон суто російськомовний і історично з Україною майже не зв'язаний.

Придніпров'я: Дніпропетровська і Запорізька області. Ці землі сильні козачими традиціями.

Причорномор'я: Одеська, Миколаївська і Херсонська області. Регіон, що має пізню імперську історію і мало пов'язаний з власне українським минулим.

Крим – ще більш своєрідний за своєю історією регіон. До цих пір переважно російський етнічно, але з сильним татарським національним рухом.

Населення Західної України зберігало прихильність західницькій орієнтації (на Європу і США), тоді як населення Південного Сходу традиційно орієнтується на Росію та наддержавні інститути, що інтегрують пострадянський простір навколо Москви. При цьому симпатії жителів Центральної України зазнавали істотних змін. В цілому можна говорити про поступовий «дрейф» зовнішньополітичних симпатій Центру у бік Заходу (переважно Євросоюзу).

Менш стійкі симпатії політичних еліт. Західноукраїнська еліта відрізняється безумовно західною орієнтацією («ЄС плюс НАТО»), центральноукраїнська – переважно західною («ЄС мінус НАТО»). Настрої політичних еліт південного Сходу характеризуються симпатіями до Росії.

Не дивлячись на ці відмінності, Україна в цілому залишається достатньо цілісним соціально-політичним утворенням. Сепаратистські настрої наголошуються вкрай рідко, в промовах окремих заідеологізованих політиків.

Виділяють чинники, що впливають на *тип поведінки* населення України. По-перше, це наявність національних меншин, для населення поліетнічних регіонів характерний низький рівень політичної активності і високий рівень неучасті громадян в політиці. По-друге, переважання міського або сільського населення. В Україні міський електорат пасивніший, ніж сільський, а оскільки в західних областях переважає сільське населення, це і забезпечує найвищий показник електоральної активності в даних регіонах. По-третє, дія класичних розколів. Просторовий розподіл регіонів з високим/низьким показником

політичної активності говорить про дію класичних розколів не тільки по лініях Захід-Схід, але і по лінії Північ-Південь.

Інші види політичної активності, такі як мітинги, акції протесту (конвенціональні і неконвенціональні), не популярні на Сході і Півдні країни, тоді як Захід залишається і в цьому сенсі найактивнішим регіоном країни.

Загальні відмінності між Західною і Східною Україною полягають у тому, що для Західної України характерна традиційна культура. Тут велика кількість традиційних церковних общин, розвиненіші громадські організації, люди голосують стабільніше, велика явка на виборах. Від крайнього полюса на заході йде зменшення цих показників на схід. На Сході України виборці мобільніші, менш серйозно відносяться до виборів, дуже часто мотиви голосування протестні.

Один з найзагадковіших парадоксів української етнополітики – чисельне переважання населення Східної і Південної України в структурі загальноукраїнського електорату не приносить ніяких політичних дивідендів російськомовній частині українського суспільства.

По регіонах найбільші показники «негативістів» – тих, хто голосує проти всіх (середні значення) в областях Центр-Схід і на Півдні, що не мають «своїх» регіональних сил, які претендують на владу в країні, мінімум – на «полюсах» підтримки протиборчих течій: у Галичині, Донбасі, Криму.

Тема 7. Регіональні політичні конфлікти.

План

1. Сутність поняття “регіональний політичний конфлікт”. Види регіональних конфліктів.
2. Інтеграційна стратегія врегулювання регіональних конфліктів.
3. Особливості застосування деволюції у процесі врегулювання регіональних конфліктів.
4. Консоціація як стратегія врегулювання конфліктів.
5. Сутність сецесії і випадки її застосування.

Література

1. Васильева О. Есть ли будущее у этнического федерализма в России: Повторит ли Россия судьбу СССР // Новое время. – 1995. - № 2-3.
2. Віднянський С. Прояв “закарпатського сепаратизму”? // Політика і час. – 1993. - № 12.
3. Захаров А.А. Федеративное государство и сепаратизм: канадский вариант // Полис. – 2002. - № 3.
4. Золян С.Т. Описание регионального конфликта как методологическая проблема // Полис. – 1994. - № 6.
5. Козлов В.И. Национализм, национал-сепаратизм и русский вопрос // Отечественная история. – 1993. - № 2.
6. Лейпхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы // Полис. – 1992. - №12.
7. Лысенко В.Н. Региональные конфликты в странах СНГ: опыт урегулирования // Полис. – 1998. - № 2.

8. Орлова М.Е. Модернизация и мирный процесс в Северной Ирландии // Полис. – 1998. - № 2.
9. Петров Н.П. Что такое полиэтнизм? Территориально-этнические притязания и конфликты на территории бывшего СССР // Полис. – 1993. - № 6.
10. Рассказов С.В. Географические представления сторон в процессе урегулирования этнополитических конфликтов в СНГ // Полис. – 2005. - № 2.
11. Ступишин В.П. Самоопределение народов: традиции и действующее право // Общественные науки и современность. – 1994. - № 2.

1. Сутність поняття “регіональний політичний конфлікт”. Види регіональних конфліктів.

Розвиток суспільства неможливий без конфліктів. В регіонах конфлікти очевидні, тому що в основі їх природи лежить протиріччя між інтересами цілого і його частин. Те, що вигідно регіону, не завжди цікавить державу, і навпаки.

Регіональний конфлікт – це відкрита форма протистояння у ситуації, коли принаймні однією з конфліктуючих сторін виступає регіон.

Предметом політичного конфлікту є специфічні ресурси – державна влада, влаштування владних інститутів, політичний статус соціальних груп. Регіональні політичні конфлікти пов'язані з досягненням влади або її перерозподілом на користь регіону або ж зі зміною політичного статусу регіону.

Регіональні конфлікти мають вертикальний і горизонтальний виміри. **Горизонтальними** є конфлікти у системі „регіон-регіон”. Ці конфлікти переходять у регіональні виміри, якщо конфліктуючі сторони звертаються у вищі інстанції. Наприклад, у США Верховний Суд регулює відносини з приводу кордонів між штатами. У США горизонтальні конфлікти були більш поширеними, основними причинами конфліктів виступали територіальні суперечки між штатами, політико-культурні відмінності, суперечки з питань представництва у федеральних органах (між великими і малими штатами), фінансово-економічні і торгові спори. Ці протиріччя вдалося згладити у зв'язку з тим, що не було прямого зв'язку між етнічністю і територіальністю.

Вертикальні конфлікти зустрічаються частіше – це конфлікт між регіоном або групою регіонів і центром. В США спільний інтерес об'єднує декілька регіонів (штатів), які виступають з лозунгом „федералізм без Вашингтона”. Протистояння між центром і штатами мало місце у 1980-х рр., коли штати Айдахо, Нью-Мексико і Колорадо відмовилися приймати радіоактивні відходи.

Особливим видом регіональних політичних конфліктів є **етнополітичні конфлікти**, особливо у тому випадку, якщо етнічна група компактно проживає на певній території.

2. Інтеграційна стратегія врегулювання регіональних конфліктів.

Існує багато стратегій врегулювання регіональних політичних конфліктів. У поліетнічних державах для врегулювання конфліктів застосовується

інтеграційна стратегія, основною задачею якої є мінімізація значимості етнічних відмінностей для політичного порядку денного і для повсякденного життя громадян поліетнічної держави.

Інтеграційна політика має три виміри:

1. **соціально-культурний** – створення загальної системи освіти, політика державного надання житла;
2. **економічний** – створення недискримінаційного ринку праці (рівна оплата праці, доступ до робочих місць), а також розробка особливих програм регіональної політики для вирішення структурних проблем регіону;
3. **політичний** – надання регіону особливого статусу, прийняття спеціальних електоральних законів.

Проблемним питанням інтеграційної політики є те, як не перетворити інтеграцію в асиміляцію меншості, що призведе до поглиблення конфлікту. Важливим у використанні інтеграційної техніки є добровільний характер, консенсус меншості і більшості стосовно її використання, створення умов для вирішення.

Ступінь інтеграції внаслідок застосування інтеграційної техніки може бути різною. В політичному і економічному відношенні можна прийти до повного вирівнювання, а в соціально-культурному – складніше, тому що повна культурна асиміляція призведе до зникнення етнічної групи. Наприклад, поляки у Німеччині повністю асимілювалися.

3. Особливості застосування деволюції у процесі врегулювання регіональних конфліктів.

Для вирішення регіональних конфліктів як горизонтального, так і вертикального характеру, важливе значення має стратегія деволюції.

Деволюція – це процес перерозподілу політичної влади, її дифузія, „перетікання” влади згори донизу з утворенням у регіонах власної системи політичних інститутів або розширенням компетенції вже існуючих.

Існує дві *моделі деволюції* – симетрична і асиметрична. У США **симетрична деволюція** передбачає рівноправність штатів і рівномірне перетікання влади з федерального центру на рівень кожного штату. На сучасному етапі спостерігається процес, що отримав назву „*еволюція деволюції*” – розширюються права не тільки штатів, але й органів місцевого самоврядування. Деволюція свідчить про динамічність федерального устрою, його здатності швидко реагувати на нові виклики.

У Великобританії сформувалася модель **асиметричної деволюції**. Чотири регіони Великобританії мають різні претензії до влади, що обумовлено історичними умовами. З 1066 р. домінуючим регіоном є Англія, і столична влада дозволяє розвиватися процесам деволюції у відповідь на вимоги географічної периферії створити свою систему регіональних інститутів. Для кожного з трьох регіонів, охоплених процесом деволюції, існує своя модель перетікання частини владних повноважень.

Регіональна влада Уельсу не вимагає великої автономії, тут реалізований м'який варіант деволюції, метою якого є вирівнювання прав. Це адміністративний варіант деволюції.

Влада Шотландії вимагає більших прав, відповідно до цього модель деволюції більш жорстка – друкують грошові знаки, є власний парламент з правом первинного законодавства. Шотландія є суб'єктом Євросоюзу, підтримує концепцію „Європи регіонів”. Це так званий законодавчий варіант деволюції.

Для Північної Ірландії, де проявляються сепаратистські тенденції, протягом кількох десятиліть надавалися нові права і повноваження. У 1970-х рр. регіон отримав підвищене представництво у парламенті. У 1998 р. було підписано Белфастську угоду, за якою заплановано декілька етапів деволюції. У 1999 р. розпочався перший етап, під час якого було створено законодавчу асамблею в Ольстері, а для координування справ сформовано Британо-Ірландську раду, а в Лондоні розпочала роботу міністерська рада Північ-Південь.

4. Консоціація як стратегія врегулювання конфліктів.

Консоціація як стратегія врегулювання конфліктів, у тому числі регіональних, використовується у різкофрагментованих суспільствах. Механізм консोціації вивчав А. Лейпхарт. Його цікавило питання, чому деякі суспільства, розколоти релігійними, етнічними, ідеологічними кордонами, здійснюють стабільний політичний процес? Він виділив *чотири ознаки консоціативних систем*:

1. уряд великої коаліції (між партіями, які представляють різні сегменти суспільства);
2. автономія (культурна, територіальна) для різних сегментів суспільства;
3. пропорційна виборча система і пропорційність як принципи політики зайнятості в державному секторі;
4. вето меншості.

Життєздатними виявилися асоціативні системи у таких європейських державах, як Австрія, Швейцарія, Бельгія та деяких інших.

Лейпхарт виділив умови, необхідні для консоціативної демократії: спільна, у тому числі територіальна, ідентичність; невелика кількість партій у кожному сегменті суспільства; пропорційність (приблизно однаковий розмір кожного сегменту); наявність деяких ліній розмежувань поряд з ізоляцією сегментів; невеликий розмір території, на якій працюють консоціативні структури; традиції компромісу у політичних еліт. На думку А. Лейпхарта, ці умови підтримують стабільність політичних систем.

5. Сутність сецесії і випадки її застосування.

Під час багатьох регіональних конфліктів центральна влада стикається з явищем регіонального сепаратизму. **Сепаратизм** – це ідеологія чи рух, заснований на прагненні відокремлення однієї частини держави від цілого;

різновид націоналізму. Це практика політичних сил, діяльність яких спрямована на реалізацію повного суверенітету однієї частини суспільства, тобто на сецесію. Вихідні мотиви можуть бути не тільки політичні, а й економічні, конфесійні. Перш ніж оформитися як політичний рух, сепаратизм формується на психолого-ідеологічній основі.

Однією з форм сепаратизму є **регіональний сепаратизм** – ідеологія, політика і практика, направлені на відокремлення регіону від єдиної держави, прагнення до максимальної самодостатності регіону.

Особливості регіонального сепаратизму:

1. комплексний характер – включає ряд аспектів – територіальний, конфесійний, національно-етнічний;
2. опора на *всю* сукупність переваг положення регіону: природні ресурси, сприятливі економіко-географічне положення, клімат, виробничі і трудові ресурси і т.д.;
3. опора на відносно самостійну внутрішню і зовнішню політику, багато у чому відмінну від політики центральної влади.

У наш час регіональний сепаратизм характерний для багатьох країн. Свого часу прояви сепаратизму були у США, тому що Великобританія переконувала жителів Віргінії, Пенсильванії, Вермонту перейти до складу Канади.

В Канаді сепаратистський рух є досить сильним у франкомовній провінції Квебек. Однак у випадку сецесії стосовно Квебеку це призведе до порушення рівноваги у Канаді – супергігантом стане провінція Онтаріо, а атлантичні провінції виявляться відрізнаними від інших провінцій Канади. На думку політологів, з часом Канада стане конфедерацією. У 1989 р. за конституційною угодою Канада визнана „особливим співтовариством”. Фактично йде процес асиметричної деволюції.

Кілька потужних осередків сепаратизму є в Індонезії – Аче, Папуа. Проблему вирішують через децентралізацію, даючи більше автономії різним регіонам.

У Росії найбільш гострою є „проблема Чечні”. Федеральна влада не змогла припинити сепаратизм на початковій стадії розвитку, дозволила йому перерости у великий збройний конфлікт.

Подолати сепаратистські настрої влада може, застосувавши одну з вищеназваних стратегій – інтеграція, консолідація, деволюція, але в окремих випадках єдиним радикальним варіантом вирішення проблеми є сецесія.

Сецесія – процес, в результаті якого населення, що займає певну територію в рамках існуючої держави, добивається відокремлення від держави і створює незалежну державу. Відокремленню передують розвиток сепаратистських політичних рухів. Якщо внаслідок сецесії населення регіону приєднується до іншої держави, відбувається процес **іреденти**.

Приклади сецесії: відокремлення Еритреї від Ефіопії у 1993 р., Східного Тимору від Індонезії у 2002 р., Латвії, Литви, Естонії від СРСР у 1991 р.

Сецесія і іредента тісно пов'язані з **правом націй на самовизначення**, що є одним з принципів ООН. У 1970 р. Генеральна Асамблея ООН визначила, що „створення суверенної і незалежної держави, вільна асоціація або інтеграція з

незалежною державою, або перехід до іншого політичного статусу, що вільно визначаються людьми, складає спосіб реалізації права на самовизначення цих людей.”

Однак реальна практика ООН не визнає право на сецесію як автоматичний наслідок самовизначення, тому що цей принцип вступає у конфлікт з іншим принципом – територіальної цілісності, суверенної рівності, невтручання. Тобто право на сецесію не відхиляється, але обмежене виключними обставинами.

Альтернативою сецесії виступають так звані „внутрішні компенсації”, які можуть мати характер федеративної угоди (Іспанія), надання регіону особливого статусу (Квебек), угода про особливу територіальну автономію (Корсика). Можливі інші компенсації, наприклад, особливе електоральне законодавство для національних меншин.

При реалізації права націй на самовизначення є декілька важко вирішуваних питань:

1. Хто приймає рішення про фактичну реалізацію цього права? Від рішення про сецесію, прийнятого в одному регіоні, можуть постраждати жителі інших регіонів.
2. Проблема визначення наслідків самовизначення для подальшого існування держави і безпеки макрорегіону. Ряд сецесій у балканських державах посилили загальну нестабільність Балкан. Реальний результат сецесії залежить не тільки від політичних міркувань, але й від географічного фактора, економічного значення території. Чим більше значення має сепаратистський регіон з точки зору багатств природних ресурсів, наявності розвиненої виробничої і транспортної інфраструктури, тим менш вірогідний вибір сецесії як взаємовигідної стратегії врегулювання конфлікту між центром і регіонами.
3. Проблема появи на території, що відокремилася, етнічної меншості, яка складає „більшість” у „старій державі” (англоканадці у Квебеку у випадку відокремлення). Ці меншини можуть стати джерелом внутрішньої нестабільності.

Тема 8. Участь регіонів у світових політичних процесах.

План

1. Правова база участі регіонів у світовій політиці.
2. Форми участі регіонів у міжнародному співробітництві.
3. Концепція “Європи регіонів”: інтерпретації, особливості реалізації.
4. Горизонтальний вимір концепції „Європа регіонів”.
5. Вертикальний вимір концепції „Європа регіонів”.

Література

1. Аболин О.Ю. Всемирный и европейский федерализм: вероятные перспективы // Полис. – 1994. - № 5.
2. Барабанов О.Н. Эволюция регионов Италии как акторов мировой политики // Полис. – 2005. - № 4.
3. Барыгин И.Н. Международное регионоведение. – СПб.: Питер, 2009.

4. Белобородова И.Н. “Северное измерение” в Европе: поиски цивилизационных координат // Полис. – 2000. - № 4.
5. Зонова Т. От Европы государств к Европе регионов? // Полис. – 1999. - № 5.
6. Косов Ю.В. Трансграничное региональное сотрудничество: северо-запад России // Полис. – 2003. - № 5.
7. Петров К.Е. Концепт “Европа” в современном политическом дискурсе // Полис. – 2004. - № 3.
8. Регіональна політика і механізми її реалізації / За ред. М.І. Долішнього. – К.: Наукова думка, 2003.
9. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття. – Львів: Світ, 2004.
10. Шило В.Е. Канадский федерализм и международные отношения. – М.: Наука, 1985.
11. Шинковский М.Ю. Трансграничное сотрудничество как рычаг развития российского Дальнего Востока // Полис. – 2004. - № 5.
12. Шнайдер-Детерс В.К. К конкретизации концепции “Большой Европы” // Полис. – 2000. - № 6.

1. Правова база участі регіонів у світовій політиці.

У сучасному світі росте роль регіонів в системі міжнародних відносин. Сучасні держави враховують позицію регіонів при визначенні свого внутрішньополітичного і зовнішньополітичного курсу. Державні рішення у галузі зовнішньої політики оцінюються з точки зору їх наслідків для регіонального розвитку. Прагнення регіонів до розширення власної самостійності на міжнародній арені є складовою частиною більш загальних процесів внутрішньодержавної регіоналізації. Безпосередня участь регіонів - „субнаціональних акторів” у міжнародній діяльності є рисою так званого „внутрішнього регіоналізму”, що склався у міжнародних відносинах у кінці ХХ ст.

Держави є основними суб'єктами міжнародного права, що контролюють інших субнаціональних учасників. Це стосується регіонів-суб'єктів федерації, які мають закріплений у Конституції статус і більший об'єм повноважень, ніж регіони унітарних держав.

Міжнародно-правова база, яка б регламентувала міжнародну діяльність регіонів, відсутня, тому важлива роль при визначенні характеру і ступеня втручання регіонів в міжнародні справи належить внутрішньому законодавству країни.

Сучасні федерації діляться на три групи в залежності від об'єму прав, які надаються регіонам у зовнішній політиці:

1. федерації, де за Конституцією тільки федеральний центр проводить зовнішні відносини – Австрія, Аргентина, Бразилія;
2. федерації, де суб'єкти мають деякі права в сфері міжнародної діяльності при попередньому контролі з боку національних адміністрацій – США. Конституція дозволяє штатам вступати в зносини з іншими державами за умовами згоди Конгресу в формі Акта, що приймається в обох палатах. В США є практика

заслуховування думок близьких штатів при заключенні договорів з Мексикою і Канадою.

3. федерації, де Конституції визнають за суб'єктами певні повноваження в області міжнародних відносин – Німеччина, Швейцарія. У Швейцарії за Конституцією кантони можуть заключати договори з іншими державами, якщо ці документи не суперечать праву конфедерації інших кантонів. Кантони попередньо інформують про свої наміри, а Міністерство дає згоду про відповідність правовим нормам.

До цього часу не врегульовані питання про право участі канадських провінцій у міжнародних відносинах.

2. Форми участі регіонів у міжнародному співробітництві.

У кожній державі є власні структури, які координують зв'язки регіонів з іншими державами або регіонами цих держав. У Канаді створені міністерства або відділи міністерств. У бельгійському регіоні Фламандія є Адміністрація з зовнішньої політики. У Швейцарії при міністерствах економіки кантонів створені відомства економічного розвитку.

Географія міжнародних зв'язків визначається географічним положенням держав, особливостями розвитку держав, іншими факторами.

Основними *формами міжнародного співробітництва*, в яких беруть участь регіони, є:

1. **діяльність зарубіжних представництв.** Найбільш широку мережу провінційних представництв за кордоном мають Квебек і Онтаріо.

2. **підписання договорів з зарубіжними партнерами.** Суб'єкти федерації підписують договори з зарубіжними державами чи їх адміністративно-територіальними одиницями. Землі ФРН заключають договори з іншими державами з питань організації прикордонного співробітництва, охорони навколишнього середовища.

3. **участь у роботі міжнародних організацій.** Регіони світу представлені в ЮНЕСКО, в Конгресі місцевих і регіональних влад, що діє в рамках Ради Європи. Офіційні особи адміністративних утворень Норвегії, Швеції, Фінляндії, Росії представлені у Раді Баренцева моря.

4. **прикордонне (транскордонне) співробітництво** – різновид міжнародного співробітництва регіонів, яке передбачає зміцнення економічних та соціокультурних зв'язків між суміжними (прикордонними) регіонами двох або кількох сусідніх держав і створення єдиної соціально-економічної системи з метою більш прискореного розвитку регіонів. Цей напрям регіональної співпраці має правову базу, яку скидають міжнародні федеративні, регіональні правові акти. У Європі регіональне прикордонне співробітництво регламентує Європейська рамочна конвенція про прикордонне співробітництво територіальних співтовариств і влад 1980 р.; в СНД діє закон “Про регіони прикордонного співробітництва” (1996 р.). На рівні держав є спільні декларації і міждержавні угоди. Відповідні договори підписують адміністративні утворення

сусідніх держав. Створюються двосторонні координаційні ради по прикордонному співробітництву.

В Європі регіони, які вступають у прикордонне співробітництво, створюють **Єврорегіони (європейський транскордонний регіон)** – соціально-економічна система, що займає частину територій двох або кількох сусідніх держав і характеризується певною єдністю природної першооснови та/або розселення, трудових і культурно-побутових зв'язків населення, єдністю господарства та інфраструктури, а також нерідко історичних, етнічних і культурних традицій.

3. Концепція “Європи регіонів”: інтерпретації, особливості реалізації.

У Західній Європі розвиток регіоналізму привів до розробки концепції „Європи регіонів”, яка відображає велике значення субнаціональних територіальних співтовариств в ЄС і має за мету визначити місце регіонів у Євросоюзі. До цього часу немає чіткої концепції визначення поняття „Європа регіонів”.

Існує три тлумачення концепції:

1. радикальна інтерпретація – відмирання національних держав і формування єдиної Європи двох рівнів – наднаціонального і регіонального. Прихильники концепції вважають, що національна держава надто далека від звичайних людей. Дана концепція була популярна у 1950-1960-х рр. XX ст.
2. концепція горизонтальної інтеграції – передбачає інтенсифікацію міжрегіонального співробітництва, „злиття Європи”. Виходить з того, що державні кордони перешкоджають розвитку природних регіонів.
3. концепція вертикальної інтеграції – утворення трьохступінчатої Європи – Євросоюз – національні держави – регіони.

Горизонтальна інтеграція – це економічний вимір концепції “Європи регіонів”, а вертикальна – політичний.

У зв'язку з наявністю декількох тлумачень, концепція „Європи регіонів” є розмитою. Її реалізації протидіють національні уряди. Ситуацію ускладнює різний статус регіонів у складі національних держав. Крім того, в умовах євроінтеграції є загроза для втрати самотності регіонів. На думку видатного вченого Р. Дарендорфа, можна у цьому процесі зберегти регіони, але втратити Європу.

4. Горизонтальний вимір концепції „Європа регіонів”.

Горизонтальна інтеграція приймає різні форми – багатосторонні і двосторонні міжрегіональні взаємодії; співробітництво між сусідніми або між віддаленими регіонами. Мотивація міжрегіонального співробітництва витікає з виявлення спільних проблем або інтересів, а саме співробітництво дає можливість розвиватися кожному регіону. Найбільш поширена форма – співробітництво між сусідніми регіонами. Найбільш тісні контакти – в Альпійському регіоні, де діє Робоче співтовариство альпійських країн. На німецько-голландському кордоні з 1965 р. діє Єврорегіон, що об'єднує 104

комуни, міста і округи обох держав. Мета – перетворення кількох периферійних районів у один з центральних європейських регіонів, стабілізація ринку праці та інші.

Співробітництво віддалених регіонів вирішує іншу задачу – не вирішувати конкретні „побутові” проблеми, а оформити інтереси певної групи регіонів перед лицем національних і європейських інститутів. У 1974 р. було створене Робоче співтовариство європейських прикордонних регіонів. У 1988 році була створена організація „Чотири мотори для Європи”, яка об’єднала розвинені регіони Баден-Вюртемберг, Ломбардія, Каталонія, Рона-Альпи. Мета – обмін досвідом, реалізація спільних проектів.

ЄС звернувся до проблем міжрегіонального співробітництва у 1980-х рр., коли була розроблена програма ІНТЕРРЕГ, направлена на підготовку регіонів до повноцінної участі в європейському внутрішньому ринку. Створюються штучні регіони, що мають спільні інтереси та проблеми.

Реалізація міжрегіонального співробітництва має труднощі –

- 1) у *правовій сфері* – регіони, що вступають в співробітництво, мають різний правовий статус, не завжди розроблена правова база;
- 2) труднощі *політичного характеру* – надмірний політичний контроль з боку національних інстанцій;
- 3) *психологічні бар’єри* – мовні відмінності, наявність негативних стереотипів;
- 4) труднощі *соціально-економічного характеру* – різні рівні розвитку регіонів.

5. Вертикальний вимір концепції „Європа регіонів”.

Вертикальна складова включає два елементи:

1) зусилля регіонів по трансформації національних політичних інститутів, які відповідають за національну політику в області її європейського виміру, з метою посилення впливу регіонів. Найбільш чітко це проявляється в Німеччині, Бельгії, Італії. У Німеччині за ст. 32 Основного закону сфера міжнародних відносин відноситься до компетенції федерації, хоча землі за згодою уряду можуть заключати договори з зарубіжними державами. Але при підписанні міжнародних угод, які суттєво торкаються інтересів окремих земель, федерація за угодою Ліндау від 1957 р. питає згоди земель. Таким чином спостерігається „багатоголосся” у зовнішній політиці, процес прийняття зовнішньополітичних рішень розмивається, набуває нових рис в залежності від конкретної сфери застосування. Землі беруть участь у прийнятті рішень у справах Євросоюзу. В Італії з 1987 р. регіони беруть участь у формуванні національної європейської політики через консультації і наради. Закон Фаббрі зобов’язує італійський уряд інформувати регіони про всі наміри в області європейської політики. У Бельгії закон від 1980 р. приписує, що влади регіонів і комун беруть участь в обговоренні міжнародних договорів, якщо ті торкаються інтересів територіальних співтовариств.

2) безпосередня участь регіонів у процесі прийняття рішень в Євросоюзі (через формальні і неформальні інститути). Зараз активізувалися прямі

контакти між регіонами і органами ЄС, які дозволяють кожному регіону реалізувати себе через:

- проникнення регіональних політиків в органи ЄС, повз національний рівень влади.
- Відкриття офісів або бюро регіонів в Брюсселі. Зараз офіси мають 16 німецьких земель, регіони Бельгії, Іспанії, Франції та інших держав. Регіональні офіси оперативно постачають свій регіон інформацією про події в Брюсселі, служать посередниками між чиновниками національного і регіонального масштабу, створюють образ свого регіону.

Інтереси регіонів у Європі представляють так звані „зонтичні утворення”. У 1985 р. була створена Асамблея європейських регіонів, яка об'єднала майже 300 субнаціональних територіальних співтовариств (у тому числі Карелія, Москва, Санкт-Петербург). Всередині Асамблеї регіони групуються за інтересами, створюючи Конференцію прибережних регіонів, Союз столичних регіонів.

Внаслідок процесів вертикальної інтеграції в Європі утворюються три рівні влади: наднаціональний, субнаціональний і регіональний. Увага до проблем регіонів в Євросоюзі досить сильна. У договірну базу ЄС введено *принцип субсидіарності*, інтереси регіонів представляє новий інститут – Комітет регіонів. **Комітет регіонів** – це дорадчий орган, який забезпечує зв'язок між інститутами Євросоюзу і офіційним Брюсселем. До Комітету регіонів входять представники регіональних і місцевих співтовариств, представники органів місцевого самоврядування, що робить склад комітету досить гетерогенним.

Передумови появи Комітету регіонів:

- 1) Розвиток самого Євросоюзу, посилення наднаціональних інститутів;
- 2) Розвиток регіональної політики в ЄС, видатки на яку посідають друге місце після аграрної політики;
- 3) Еволюція національних політичних систем і тенденція до децентралізації.
- 4) Інтенсифікація міжрегіональної мобілізації в зоні ЄС, створення регіональних об'єднань європейського масштабу.

Основна задача Комітету – оптимізація європейського законодавства з питань регіонального розвитку.